
Carlo Ginzburg: Benandanti. Čarodějnictví a venkovské kultury v 16. a 17. století

Jana Kružiková

Carlo Ginzburg: Benandanti. Čarodějnictví a venkovské kultury v 16. a 17. století, Argo, Praha 2002

Religionisticko-historická monografie Carlo Ginzburga je význačným příspěvkem ke studiu náboženských postojů nižších (lidových) společenských vrstev v 16. a 17. století v Itálii ve Furlansku. Přínos této studie spočívá nejen v tom, že se věnuje do té doby neprozkoumané náboženské „sektě“ benandantů (než o sektě benandantů je asi přesnější hovořit o lidových pověrách spjatých s benandanty či o kultu benandantů), nýbrž především v metodě, již Ginzburg užívá. Autor se totiž pokouší rekonstruovat šíření a podobu „čarodějnictví a venkovských kultů v 16. a 17. století“ (jak zní i podtitul studie) ve Furlansku na základě prepisů protokolů inkvizičních procesů vedených s benandanty. Přestože přeepsané inkviziční výsledky poskytují o lidovém kultu a lidovém náboženském chování obraz, který je schematicky učenecký, zkrácený mučením a sugestivním způsobem dotazování, jsou podle Ginzburga cenným pramenem. Nesoulad mezi otázkami a odpověďmi, tj. mezi obrazem o lidovém náboženství, venkovských kultech a čarodějnictví vytvářeným inkvizitory a obrazem vytvářeným obžalovanými, svědčí o dvou rozdílných sociálních, kulturních a mentálních světech a umožňuje za učeneckým obrazem, který si o lidovém náboženství a pověrách vytvářely inkvizitoři, alespoň částečně zahlédnout, jak svůj náboženský svět reflektovali sami venkované.

Kdo byli benandanti? Benandanti čtyřikrát do roka o čtvrté noci o všech tzv. „suchých dnech“ vycházeli a bojovali s čarodějníky a čarodějnicemi o úrodu: čarodějnice a čarodějníci přitom bývali ozbrojeni metlami z prosa a benandanti lodyhami fenyklu. Benandanti s čarodějníky a čarodějnicemi bojovali o úrodnost polí: „jednou bojujeme o obilí a ovoce, jindy zase o dobytek, a někdy o víno: a takhle se čtyřikrát bojuje o všechny plody země, a když vyhrají benandanti, je bohatý rok.“ Jednalo se tedy o rolnický kult, kult plodnosti, který se řídil střídáním období zemědělského roku a pocházel pravděpodobně ještě z antického rolnického kalendáře, benandanti se ovšem prohlašovali za obránce Kristovy víry. Tvrdili, že bojují ve jménu a ve prospěch Krista narozdíl od čarodějníků, kteří bojují ve jménu ďábla: bojují tedy jednak za „lásku k osení“ a jednak „ve jménu Krista“. V benandantech se tak spojovaly dvě vrstvy zbožnosti: pravděpodobně starší rolnický kult a určité prvky křesťanské. Uvedených bitek se účastnil pouze duch benandantů: o příslušných nocích upadali benandanti do hlubokého spánku, tělo zůstalo ležet v posteli, vyšel z nich jejich duch a účastnil se boje s čarodějníky na předem dohodnutém místě. Z výpovědí benandantů vyplývá, že minimálně z počátku tvořili skutečnou sektu, vojensky organizovanou kolem kapitána a spojenou mlčenlivostí a utajením: toto pouto však bylo slabé, protože benandanti je neustále porušovali buď z prosté upovídanosti nebo z důvodů vychloubání.

K tomu, aby se člověk stal benandantem, byl předurčen již při svém narození tím, že se narodil tzv. v košili, tj. zabalen v amniotické bláně. Jistá předurčenost (vyjadřovaná těmito ekvivalenty: „narodit se v košili“, „narodit se oblečený“, „narodit se pod planetou“) a upadání do mrákot (při kterých tělo upadá do hlubokého spánku a duch ho opouští) spojuje benandanty „zemědělské“ či „rolnické“, o nichž jsme pojednávali dosud, s benandanty „pohřebními“. Především ženy benandantky totiž vypovídaly, že o suchých dnech upadá jejich tělo do mrákotného stavu a duše toto tělo opouští, aby se odebrala na procesí mrtvých; ženy benandantky tak poměrně často vypovídaly, že vidí mrtvé. V čele nočních procesí mrtvých stálo většinou ženské božstvo (Frau Selga nebo Abundia či Satia, Diana, Perchta Holda, Venuše apod.). Z tohoto důvodu spatřuje Ginzburg určitou souvislost mezi benandantským „pohřebním kultem“ a starším mýtem o „divokém lovu“, v jehož čele výše uvedené bohyně povětšinou stávaly.

Schopnost léčit oběti čar a kouzel a schopnost rozpoznat čarodějnice jsou dva prvky, jimiž se na počátku 17. století obě formy benandantů vyznačovaly v očích sedláků a řemeslníků, kteří tvořili jejich klientelu. Jelikož hlavní činností benandantů a benandantek bylo léčit očarované a uhranuté (to, že by hlavní charakteristikou benandantů měl být boj s čarodějníky o úrodnost polí, se mezi vesničany nikdy neprosadilo), hrozilo jim reálné nebezpečí, že budou zaměňováni s čarodějníky a čarodějnicemi. To se též stávalo, a to nejen v očích venkovaných, ale především ze strany kněží a inkvizice. Ginzburgova studie ukazuje, jak furlanští inkvizitoři usilovali o to vřadit doznání benandantů a benandantek do schémat a do dělení podle svých demonologických traktátů. Sugestivním vedením výsledků se inkvizitoři snažili získat příznání benandantů, že jsou čarodějníci a že se účastní sabatu. Po padesáti letech intenzivní práce, v polovině 17. století se jim to podařilo: benandanti bojující „za lásku k osení“ a „ve jménu Krista“ začali pod nátlakem inkvizitorů postupně získávat charakteristické rysy čarodějníků včetně účasti na sabatu. Tento proces proměny benandantů v čarodějníky usnadňovala zvláštní dvojakost, která se ve výpovědích benandantů objevovala. Na jedné straně totiž benandanti tvrdili, že bojují s čarodějnicemi a čarodějníky o úrodu, že léčí oběti jejich maleficií, na druhou stranu uváděli, že do záhrobí či na bitky

dojždějí na hřbetě nejrůznějších zvířat (kozlů, koček, zajíců). Úplně proměně benandantů v čarodějníky, překrytí lidové víry v benandanty inkvizitorským obrazem čarodějnictví, předcházela přechodná fáze. V této přechodné fázi benandanti a benandantky sice připouštěli, že se účastní sabatu, nicméně se od čarodějnic a čarodějníků na sabatu ještě výrazně distancovali: většinou uváděli, že na sabatu nečinili neřesti, hanebnosti, orgie, nepošlapávali kříž, nehanobili Krista ani svaté atd. Po několika desetiletích činnosti inkvizice začali posléze benandanti vypovídat, že se sabatu účastní aktivně, čímž se stávali těmi, kterými je inkvizitoři chtěli mít.

Ginzburgova práce je nejen cennou studií o furlanském venkově v 16. a 17. století, nýbrž též zajímavým příspěvkem k dnes opět značně oblíbené problematice podob, šíření a potlačování té vrstvy neoficiální lidové zbožnosti, jež je obvykle souhrnně označována čarodějnictví. Jakkoliv je tato Ginzburgova kniha - stejně jako mnohem známější a populárnější Sýr a červi - často vynášena pro novátorskou a neotřelou práci s prameny, je třeba upozornit, že tato metoda současně představuje z jiné perspektivy též největší slabinu celé knihy: v poutavém narativním podání celé problematiky se pro nepoučeného čtenáře do jisté míry stírají fakta získaná z výslechových protokolů a jejich následná interpretace propojená s širšími Ginzburgovými amplifikacemi a úvahami, jež pak lze na základě pramenů doložit již jen dosti obtížně: v tomto ohledu může práce sice posloužit religionistovi jakožto vhodné exemplum (např. pro zkoumání paralelních jevů v jiné lokalitě a jiném období), nicméně po mém soudu již obtížněji jako pramen např. k postižení širších souvislostí neortodoxní lidové zbožnosti dané doby.

C. Ginzburg, Benandanti, Praha: Argo, 2002, s. 26.

Tamt., s. 33.

C. Ginzburg, Sýr a červi, Praha: Argo, 2000.

Jana Kružíková